

sterdam, is
EKIE
de Kerk
1892,
Amsterdam:
schen
TAAT,
ID,
n het ambt
an de Vrije
n den No-

ohman Az.

verscheen

techt.

tsstudie.

et Rectoraat

99,

US.

geleerdheid.

rdam, ver-

IA.

OE

ering,

tel 1891.

per.

verminder

rdam.

rlust."

nd.

boom,

de Tiende

ar der Fran-

RT'S Gids.

Prijs f 0.90

?

Mr. W. H.

Prijs f 0.90.

de druk.

De Stan-

—; 50 ex.

iversiteit

or eene

le?"

ehouden ter

ghadering der

op Gere-

antie,

f 0.50.

abbath.

studie.

.10.

rdam.

De Heraut

VAN DE

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1882 (Staatsblad N°. 124).

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden.
Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonnementen en Advertenties aan de ADMINISTRATIE van De Heraut, Amsterdam.
Inzendingen die later dan Donderdag 's namiddags te 12 ure worden ontvangen kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Zondag 13 September 1891. N°. 716.

Abonnementsprijs: franco aan huis, per drie maanden f 1.20. Afzonderlijke nummers aan het Bureau 10 Cent.
Abonnementen worden aangenomen door alle Boekhandelaars, Postdirecteuren enz. en aan het Bureau te Amsterdam.
Advertentie: van 1 tot 6 regels 90 Cent; voor elke regel meer 15 Cent.
Aanvragen en vermelding van leedgaven en Verlagen van Vereenigingen 10 Ct. per regel.

Van de dankbaarheid. ZONDAGSAFDEELING XXXII.

En weet dankbaar.
Col. 3: 15.

III.

Die leersaars onzer Gereformeerde kerken, die in den loop der eeuwen, nu, ja, met de Gereformeerde belijdenis meeleven, maar er toch met hun hart niet in versnoken lagen, waren steeds uitbundig in hun lof over het stuk der Dankbaarheid. Zoolang ze nog in het stuk der Ellende en dat der Verlossing met hun predication omdoolden, ging het wel, maar *ziet* het toch niet te best. Men merkte zoo, hoe dit minder van harte ging. Er was dan gedurig op wat de Catechismus belijdt, iets af te dingen; menige plooi werd gladgestreken; over de te forsche uitdrukkingen werd heengegleden; en heele stukken, en dat stukken van gewicht, liet men meest onbehandeld. Maar als ze dan aan deel drie van de Dankbaarheid toekwamen, dat gleed hun opeens een pak van het hart. Aan alles viel dan te merken, dat ze thans weer in hun element waren gekomen. De toon werd opgewekter, de behandeling bezielder, en er bleek nu van een ingenomenheid met wat de Catechismus uitsprak, die scherp afstak bij de vaak scherpe opmerkingen, die op deel één en twee waren gemaakt. Toch lieten de kenners der Gereformeerde waarheid zich hierdoor niet verschalken. Ze merkten namelijk alras, dat dit soort predikers van het stuk der Dankbaarheid *iets heel anders* maakte dan Ursinus en Olevianus er mee bedoeld hadden; en alsof er geen verlossing door het bloed van Christus vooraf ware gegaan, op eenmaal een prediking te hooren gaven, die met beide voeten in het Werkverbond stond en dus terugleide naar Romes werkelijkheid. Die averechtsche prediking is dan ook later ongemerkt in rationalisme en supranaturalisme verlopen; ging daarna over in de Groningsche phase; en werd eindelijk klunklaar Modern, voor zooveel en zoolang althans sommige Modernen aanvankelijk de prediking van den Catechismus nog bijhielden.

Over het derde deel van den Catechismus heerschte dus misverstand van beide zijden. Van den kant der niet-Gereformeerden, die dit deel misbruikten, om het wezen der Gereformeerde belijdenis teniet te doen; evenzoo van den kant der Gereformeerde belijders, die steeds de heimelelijke vrees koesterden, dat elk te sterk nadruk leggen op het stuk der Dankbaarheid op vernietiging van den eenigen troost in leven en sterven zou uitloopen. Een vrees die natuurlijk juist door de ongezonde en averechtsche prediking over dit stuk der waarheid niet weinig bevorderd werd.

Het is daarom dringend noodzakelijk, dat het standpunt waarop de Catechismus zich in dit derde deel plaatst, duidelijk in het licht worde gesteld, omdat er eerst daarna op ingang bij de gemeente te rekenen valt en klem van dit stuk op de conscientie mag verwacht.

Dankbaarheid heeft men steeds een gelukkigen term genoemd, om uit te drukken, wat ons in de bespreking van Gebod en Gebed wordt voorgelouden. Hierop nu dingen we niets af; maar moeten den al te vingen ijverjaars voor dit begrip van Dankbaarheid toch zekeren toom aanleggen.

En dan zij er in de eerste plaats op gewezen, dat dankbaarheid iets is, waarvan in de Heilige Schrift bijna geen sprake valt. Slechts éénmaal wordt er van dankbaarheid, en evenzoo slechts éénmaal van dankbaar gesproken, en dat beide malen op een wijze, die met de gewone opvatting van dit deel van den Catechismus niets uitstaande heeft. Van dankbaarheid leest ge vooreerst in Hand. 24: 3, waar de procureur Tertullus, in zijn pleidooi tegen Paulus, om den landvoogd Felix te vleien, zegt dat de Joden „overal met dankbaarheid erkennen, wat Felix voor hun land en volkstaat gedaan had." En ten andere is van dankbaar sprake in Col. 3: 15, waar Paulus aan de kerk van Colosse schrijft: „Het woord van Christus, wone rijkelijk onder u; leert en vermaant elkander met psalmen en lofsangen;" en hieraan vooraf laat gaan: „De vrede Gods heersche in uwe harten, en *weest dankbaar*." Een uitdrukking die zoo weinig slaat, op wat men gemeenlijk onder „dankbaarheid" verstaat, dat Calvijn hier liever vertaalt: „en *weest vriendelijk*!" (Op. vol. IX. p. 400a).

Ook het woord, dat hier in het oorspronkelijke Grieksch gebezigd wordt, en dat

Eucharistia en Eucharistos luidt, zegt op zichzelf niets, dan „met gevoels van verplichting en waardeering vervuld zijn"; en sluit het *betoonen* van dankbaarheid door eenige daad of eenig werk volstrekt niet in zich. Want wel wordt dit grondwoord in allerlei anderen vorm gedurig in het Nieuwe Testament gebezigd, om het *danken*, het *dankzeggen*, het *dankweten* aan God uit te drukken, maar op de daad, die uit de dankbaarheid als plicht volgt, slaat het nimmer.

En evenzoo staat de zaak in het Oude Testament. Ook daar lezen we gedurig van onze verplichting om „Gode dank te zeggen" en den naam des Heeren te „danken," maar in het oorspronkelijke Hebreeuwsch wordt hiervoor een woord gebezigd, dat eigenlijk niets dan *loven* en *prijzen* beteekent. Alleen van de *dankoffers* zou men kunnen beweren, dat zij eenigszins de strekking hadden, om Gode iets te brengen in ruil voor wat men van den Heere ontving. Toch betwijfelen we, of men dit terecht afleidt uit de grondbeteekenis van het woord *schilleem*, waarmee zulk een offer in het Oude Testament werd aangeduid; want wel staat vast, dat dit woord *666 vergelden* beteekent; maar dit is een afgeleide beteekenis, en de grondbeteekenis is alleen: in orde zijn, zijn gelijk het behoort; en dus ook iets in orde maken, en doen zijn gelijk het behoort. De *dankoffers* staan bij Israël dan ook op geheel één lijn met de *lofoffers*, en bekleeden in den Israëlitischen offerdienst een veel geringere plaats, dan men oppervlakkig zou meenen. Ze dragen een minder heilig karakter dan de overige offers. Ze waren voorgeschreven voor het Nasireaat, voor Pinksteren, bij de wijding van den Tabernakel en van Aäron, en worden voorts bij de inwijding van den Tempel enz. vermeld; ten slotte een enkele maal bij ondervonden zegeningen. Er is dus geen sprake van, alsof de *waardij* van het dankoffer als een soort *betalij* aan God voor zijn trouwe zou gebracht zijn. Veelmeer draagt het dankoffer geheel het karakter van dankbetuiging, waarbij het offer zelf alleen strekt, om de oprechtheid van het dankend gevoel te bevestigen. Als slotom kan men dus zeggen, dat van dankbaarheid in den bij ons gangbaren zin in de Heilige Schrift zoogoed als geen sprake is; en dat de dank, de dankverheffing en dankzegging veelmeer op de stemming van het hart en den lof der lippen zien, dan op hetgeen men God vergeldt voor zijn onuitsprekelijke gave.

Natuurlijk is hiermee niet gezegd, dat de dank, waartoe de Schrift maant, alleen in gevoels en woorden zou bestaan, en de betooning van dien dank in daden zou uitsluiten; maar duidelijk diende toch uitgesproken, dat in de Heilige Schrift allewegen op dit punt, de gezindheid van het hart en de godvruchtige richting van de stemming onzer ziel op den voorgrond staat.

Hierop diende te meer gewezen, omdat onze zedeleeraren, ook uit de dagen der Reformatie, op het gebied der zedekunde een aanmerkelijke fout begingen.

Ze vonden bij hun optreden een seer uitgewerkte *heidensche* zedeleer van Aristoteles gereed liggen, waarin uit vormelijk oogpunt veel schoons en waars lag, en waarmee juist wiste is te doen. Maar ze begingen, nog door dat gedeeltelijke schoone en ware verleid, de hoogst bedenkelijke fout, om ook de opvatting van ons zedelijk leven, en de juiste begrippen van de onderscheidene deugden, uit deze heidensche wijsgeeren te putten, in plaats van uit de Heilige Schrift. Prof. Danaeus, die destijds het eerste onder de Gereformeerden de zedekunde ter hand nam, en er een kostelijk handboek over schreef, heeft zich hiervan evenmin vrij gehouden. En wie Ursinus' Schatboek over den Catechismus opslaat, ziet terstond, dat ook de opstellers van den Catechismus op dit punt verre van zuiver liepen. Ook Ursinus toch omschrijft zijn begrip van Dankbaarheid geheel op heidensch-wijsgeerige wijze, en wendt een poging aan, om het stuk der Dankbaarheid ook in de Calvinistische prediking op deze leest te schoeien.

Hij zegt toch dat Dankbaarheid uit twee bestanddeelen bestaat: t. w. *waarheid* en *rechtvaardigheid*, en bedoelt hiermede, dat er allereerst *waarheid* moet zijn in de erkenning van de genotene weldaad, en ten andere *rechtvaardigheid*, doordien het onze toelag moet zijn, om de waardij van wat we ontvingen met gelijke waardij te vergelden. En nu gevoelt elk godvruchtig lezer terstond, in welk opzicht dit niet gaat. *Waarheid* in het binnenste toch vraagt God de Heere zeer zeker in onze dankzegging; maar van een met gelijke waardij

vergelde van zijn goedertierenheden kan geen de minste sprake zijn.

De hier ingeslopen *is*, is daaraan te wijzen, dat de heidensche wijsgeeren zulke begrippen gemeenlijk uitsluitend aan de verhouding van den *666en* mensch tot den anderen ontleenden, en daarna deze aldus vastgestelde begrippen op God den Heere en onze betrekking tot Hem overbrachten. Zoo dikwijls de *heid* ter sprake kwam, weet men wat kwaad deze verkeerde manier van doen gebrouwen heeft. Men vormde zich dan een begrip van de liefde onder menschen, die geheel op *verderheerigheid* berust, en vormde zich daarna een natuurlijk altoos valsche denkbeeld van de liefde Gods. En ditzelfde greep nu plaats in het stuk der Dankbaarheid. Had men daarbij nog de verhouding van den bedelaar tot den rijken genomen, men ware nog beter uitgekomen; maar de heidensche wijsgeeren lieten zich weinig met de armen in, en ontleenden hun begrippen op dit terrein meest aan de verhouding tusschen de welgestelden en beschaafden onderling. En tusschen deze soort lieden nu eische h. i. de dankbaarheid, dat men vooreerst zijn vriend oprecht erkentelijk was (waarheid); en ten andere, dat men niet rustte, eer men hem *even groote* weldaad had bewezen, als men van hem ontving (rechtvaardigheid). Wie meer aannam, dan hij weergaf, gold als hebzuchtig en deed te kort aan de waarde van zijn positie. De hoogmoed speelde hierin. Een Romeinsch welgesteld burger moest zich te hoog gevoelen, om bij slot van rekening schuldenaar te blijven. Weldaden maakten een rekening. Eenheids van wat men genoot, en anderzijds van wat men anderen deed genieten. En nu mocht er niet gerust, eer de rekening van wat men gaf aan anderen minstens even hoog stond, als die van wat men van anderen ontving.

Met deze voorstelling was echter uit den aard der zaak op godsdienstig gebied niets uit te richten. Het streed met de geheele aanwijzing der Schrift. En nu men toch, op dit verkeerde begrip ingaande, zulk een soort van dankbaarheid jegens God den Heere ten plicht stelde, liep men groot gevaar, om den wortel van het zedelijk leven in Gods kind geheel te bederven. Dit gevoelden de dieper ingeleide Gereformeerden. Ze misten echter de gave der onderscheiding, om het kwade uit te bannen, zonder tevens het goede te na te komen. En zoo laat het zich dan, uit dit oogpunt gemakkelijk verklaren, waarom juist in goed Gereformeerde kringen zooveel tegenzin tegen dit on-Schriftuurlijke begrip van dankbaarheid gerezen is. Het laatste stuk over de Dankbaarheid, dat van het *Gebod* handelt, en juist het *Gebod* als het voornaamste stuk der Dankbaarheid aanprijst, had wel als bewijs kunnen gelden, dat de opstellers van onzen Catechismus het toch anders bedoeld hadden; maar het woord „dankbaarheid bewijzen" bleef toch hinderen en in den weg staan, en heeft onnoemelijk veel kwaad in onze keiken aangericht.

Onze Geloofsbelijdenis sneed dit misverstand in volstrekten zin af, door duidelijk uit te spreken, dat als we goede werken doen, dit een gave Gods *aan ons* is, en niet een gave die wij *God* brengen, zoodat een goed werk *ons* als schuldenaren voor God stelt, en niet God tot schuldenaar aan ons maakt (Art. 24). Ook ons Doopsformulier slaat een veiliger weg in, door de nieuwheid des levens uit het Verbond af te leiden. En zelfs het Kort Begrip ont-kwam de moeilijkheid door te zeggen: Ge moet de goede werken niet doen, „om er den hemel mede te verdienen (dit heeft Christus voor u gedaan), maar omdat God ze u geboden heeft.

Ook al is het dus raadzaam het denkbeeld van *dankbaarheid* niet te laten varen, zoo dient toch van meet af gewaakt, dat uit dit denkbeeld het heidensche en menschelelijke begrip verwijderd worde, en het op worde gevat in dien eenigen zin, waarin het voor de Heilige Schrift bestaan kan, en op ons, als Gods kinderen, in onze betrekking tot onzen Vader in de hemelen toepasselijk is.

Geheel eruit verwijderd moet dus, wat Ursinus formeel nog wil vasthouden, t. w. het begrip van *rechtvaardigheid* of *gelijkheid*. Nooit of nimmer kan noch mag er sprake van zijn, dat wij er ook maar naar staan of streven zouden, om onzerzijds Gode iets toe te brengen, dat in waardij op zou wegen tegen hetgeen wij van Hem ontvingen. Ja meer nog. Zelfs het denkbeeld, alsof wij, uit onszelven Gode iets zouden kunnen toebrengen, wat we niet eerst, om het Hem te geven, van Hem *ontvangen* moesten, is tegen-Schriftuurlijk, alle godsvrucht vernietigend, en ongerijmd.

God de Heere blijft altoos de Gever; wij blijven altoos zijn schuldenaren; en van een afdoen van onze rekening met God kan nooit sprake zijn.

Niet de ééne rijke vriend die den anderen met geschenken begiftigt en op zijn beurt geschenken terug ontvangt, geeft ons daarom ten deze de voorstelling die we hebben moeten, maar alleen de arme bedelaar in zijn verhouding tot zijn schatrijken weldoener. Ook dan is het beeld nog niet zuiver, maar het brengt ons der waarheid toch nader. Een doodarm en ongelukkig man, die voor schulden gegijzeld zat, en nu door een rijken weldoener uit zijn gevangenis wordt verlost, doordien deze voor hem betaalt; en als die arme nu hulploos, en zonder een duit op zak, honger zou moeten lijden, hem een woning biedt en in zijn levensonderhoud voorziet, zal, zoo hij het hart op de rechte plaats draagt, jegens dien weldoener bezielt zijn met gevoels van innige dankbaarheid. Maar die dankbaarheid kan hij niet daardoor uiten, dat hij het betaalde terugbetaalt, noch ook doordien hij hem vereert met rijke geschenken. Immers hij bezit niets. Hij heeft niets. En alles wat in zijn hand is, ontving hij van dien weldoener zelve. Maar wel zal hierin zijn dank blijken, dat hij recht van hem gevoelt in zijn hart; voor zijn eer en goeden naam opkomt bij wie hem belasten; hem zijn dank warmelijk betuigt als hij hem ontmoet; en is hij weer in nood, vertrouwend tot hem gaat, bekende zijn goeddadigheid en zijn mededoogen.

En iets hiervan nu vindt ge weer in uw betrekking jegens den Heere uwen God. Hij heeft u verlost van uw schuld en zonden door voor u het rantsoen te vinden. Hij heeft u, toen ge hulpeloos en naakt in uw honger en kommer zoudt zijn verzonken, voorzien van al uw tijdelijke en geestelijke nooddrift. En Hij heeft bovendien u ver-eerd met zijn vriendschap en vaderlijk vertrouwen. Hoe zult ge Hem nu waarachtige dankbaarheid bewijzen? Door Hem iets te geven? Maar Hij is de rijke God, die niets behoeft. Waarvan zoudt ge het Hem geven, daar gij niets hebt, dan wat ge van Hem ontvingt? En hoe zoudt ge het Hem geven, daar ge niets goeds doet kunt, of ge zijt het Hem toch schuldig? Maar wel kunt ge innigen dank in uw hart voor Hem gevoelen. Wel kunt ge ijveren voor uw ontfermenden God, als anderen zijn naam hoonen. Wel kunt ge in uw gebed en lofied uw dank voor Hem uitstorten. En wel kunt ge mijden wat ge weet dat Hem mishaaft, en loopen op het pad waar gij weet, dat Hij u zien wil.

Toch is ook dit beeld altoos nog onzuiver, omdat, wat die weldoener ook voor den arme doet, hij nooit macht over zijn hart heeft, en hem dus niet het beest van dankbaarheid in de ziel kan geven. Dat moet God de Heere doen. Anders blijft zijn hart koud en ongevoelig. Hier daarentegen waar God de Heere zelf als uw weldoener optreedt, is Hij het dus zelf, die niet alleen zijn weldaden u bewijst, maar u ook in het hart door zijn Heiligen Geest de gevoels van liefde en dankbaarheid instort en u innerlijk beweegt en bekwaamt tot een loopen in zijn geboden. Het naast komt dan ook altoos het beeld door Jezus zelf gekozen, van een kind met zijn vader. Een jong kind, dat zelf nog niets verdient, leeft bij zijn vader in huis en ontvangt van vader *alles*. Ook al vereert het dus zijn vader een geschenk, dan is toch dat geschenk gekocht voor geld, dat hij van vader ontving, zoodat hij werkelijk zijn vader niets toebrengt. En waar het kind liefde en dank in zijn hart voelt opkomen, is dit, gedeeltelijk althans, een vrucht van gezindheden, die vader zelf door zijn opvoeding in zijn kind heeft ingeprent.

Men heeft het Kohlbrugge kwalijk genomen, dat hij op den hand wees, om ons het gevoel van dankbaarheid duidelijk te maken. Toch was zijn bedoeling hierbij nog zoo verkeerd niet. Metterdaad toch heeft God de Heere aan een hond een instinct van dankbaarheid ingeschapen, dat werkt zelfs als hij geslagen wordt, en waaruit voor ons meer te leeren valt, dan de meesten denken. Slechts had men hierin gelijk, dat het instinct van een dier altijd een geheel ander karakter draagt, dan het zedelijk leven van een kind van God, en daarom blijft het beeld van *het kind*, dat zijn vader in dankbare liefde mint, altoos edeler en meer Schriftuurlijk.

Slechts houde men ook bij het kind in het oog, dat het beeld nog altoos te kort schiet. Het kind heeft ook tegenover zijn vader nog altoos een eigen leven in zijn hart, dat *buiten* vader omgaat; terwijl het kind van God daarentegen geen enkele

beroering der ziele ten goede kent, die niet van zijn Vader in de hemelen in hem is uitgegaan.

KUYPER.

„Wat deel heeft de geloovige met den ongelovige?"

En wat samenstemming heeft Christus met Belial? Of wat deel heeft de geloovige met den ongelovige?
2 Cor. 6: 15.

Tusschen twee klippen hebt ge, met Gods hulpe, behouden door te zeilen. Ge hebt u te wachten voor alles wat ook maar zweemt naar een laatlunkend afstooten van den ongelovige. Maar ook ge hebt zeer ernstig toe te zien, dat ge u niet den ongelovige niet *verselschaft*.

Ge moogt hem niet afstooten; maar ook ge moogt geen oogenblik de gapende kloof, die u van hem afscheidt, uit het oog verliezen. Of, om het in de diepzinnige taal der Schriftuur uit te drukken: *eenerzijds* moet de ongelovige u „als een heiden en tollenaar" zijn; maar *anderzijds* zult ge van Jezus leeren, hoe ge u jegens een heiden en een tollenaar te gedragen hebt.

Nooit het allesbeheerschend verschil tusschen u en den ongelovige uit het oog verliezen, en desnoods met Jezus zeggen durven: „Het is niet geoorloofd het brood der kinderen te nemen, en den hondkens voor te werpen;" mits ge, evenzoo met uw Heiland, tot uzelf en uw medegeloovigen ook de vraag richt: „Zullen misschien die heidenen en die tollenaars mij voorgaan in het Koninkrijk der hemelen?"

Hier liggen dus twee klippen, en elk dezer beide klippen weet van menige schipbreuk der ziel te verhalen; en ook waar door Gods genade de schipbreuk werd afgewend, van een schuldig stooten van het scheepke der ziel op dien rotssteen der ergernis links, of die verleidelijke rotskloof rechts.

Maar toch is het stooten op deze rotsklip links en deze rotsklip rechts meest een *gedeelde* zaak, zoodat de één meer zuigt naar den éénen en de ander meer naar den anderen kant.

Dat hangt meest af van inborst en aanleg, van uw kring en omgeving, en ook van den geest des tijds.

Zijt ge gezellig en spraakzaam en vriendelijk van aard, zoo loopt ge licht gevaar de diepe kloof die tusschen u en de ongelovigen gaapt, uit het oog te verliezen. Hebt ge in uw hart daarentegen een hoogmoedige neiging, zoodat trots uw ziel verliggt, dan zult ge er eer toe komen, om voor den heiden en tollenaar verachting in het hart te gevoelen.

En zoo ook, ontmoet ge in uw kring veel Belialskinderen onder de ongelovigen, spotters, vloekers, broodronken en onachtzame lieden, zoo stooten ze u allicht te ver af; terwijl omgekeerd, als ge veel lieve, uiterlijk innemende en burgerlijk gerechte ongelovigen ontmoet, uw sympathie er licht toe neigt, om u te ver met hen in te laten.

Waar dan nog bij komt, dat de tijdgeest hier machtig op inwerkt.

In de dagen der Dooperij zag men op een wereldsch mensch als op een melasche neer, dien men ontiep.

In onze dagen daarentegen drijft de tijdgeest er heen, om elk verschil schier op te heffen. Het heet nu alles „vroom", ook wie tegen God Drieëenig en zijn gezalfden Koning in openbare vriendschap leeft. Men is dan nog altoos „vroom", omdat men toch geloof aan liefde, geloof aan deugd, en geloof aan iets dat eeuwig zijn zal.

Tegen zoo verderfelijke neiging nu hebt ge te strijden. Niet de tijdgeest bepaalt uw weg; niet uw sympathiek karakter mag u richthoer zijn. En evenmin mag de burgerlijke gerechtigheid der ongelovigen u verlokken.

Geloof en ongelooft zijn niet *als* maar twee. Nu moet gij natuurlijk op het allerzeerste voor uzelf weten, dat gij het geloof hebt.

Anders kan er voor u van de scheiding tusschen geloovigen en ongelovigen nog geen sprake zijn.

In u moet *het* geloof zijn. Niet een uitwendig, maar een innerlijk; niet een historisch, maar een geestelijk; niet een tijdelijk, maar een eeuwig; niet een nagebootst, maar een echt; een werkelijk door God in u gewekt, u rechtvaardigend en zaligmakend geloof, waardoor ge weet, dat ge een levend lidmaat van Christus zijt, en dit eeuwig zult blijven.

Op dat geloof moet ge niet pochen, doch ge moet er voor danken. Ge moet er u niet op verheffen, doch er klein onder zijn.

Maar juist omdat dit geloof voor uzelf en voor één en al, het voor eeuwig beslissende is, en uw eigen overgang van ongelooft tot geloof een overgang van dood tot leven, en van verdorvenheid tot heerlijkheid was, zijt ge dan ook verplicht bij een iegelijke mensch dienzelfden maatstaf aan te leggen, en moogt ge het diepgaard en alles beslissend verschil tusschen geloovigen en ongelovigen niet gaan bloemen van vriendelijkheid bedekken, noch pogen te overbruggen door waardeering en gezelligheid.

Dit gaat zelfs zoo ver, dat ge veilig zeggen kunt: iemand die in het gewone levensverkeer met het principieele onderscheid tusschen geloovigen en ongelovigen *niet* rekent, die is